

**ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Δ' ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΤΕΤΑΡΤΗ 18 ΜΑΙΟΥ 2016 – ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ (ΝΕΟ ΣΥΣΤΗΜΑ)
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ (ΠΑΛΙΟ ΣΥΣΤΗΜΑ)**

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A.1. Και με ανάλογο τρόπο και οι οικοδόμοι και όλοι οι υπόλοιποι δηλαδή με την καλή κατασκευή των οικοδομημάτων θα γίνουν καλοί οικοδόμοι ενώ με την κακή κατασκευή κακοί. Γιατί, αν τα πράγματα δεν συνέβαιναν κατ' αυτό τον τρόπο καθόλου δεν θα χρειαζόταν ο δάσκαλος, αλλά όλοι θα ήταν καλοί ή κακοί εκ γενετής. Το ίδιο συμβαίνει λοιπόν και με τις αρετές· γιατί κάνοντας τις συναλλαγές μας με τους άλλους ανθρώπους γινόμαστε άλλοι δίκαιοι και άλλοι άδικοι, κάνοντας όμως όσα προκαλούν φόβο και, συνηθίζοντας να αισθανόμαστε φόβο παρά θάρρος, άλλοι γινόμαστε ανδρείοι και άλλοι δειλοί. Κατά τον ίδιο τρόπο συμβαίνουν και όσα έχουν σχέση με τις επιθυμίες και την οργή μας, γιατί άλλοι είναι σώφρονες και πράοι και άλλοι ακόλαστοι και οργίλοι, οι πρώτοι με το να συμπεριφέρονται με αυτόν τον συγκεκριμένο τρόπο και οι άλλοι με τον αντίθετο. Και συνολικά από όμοιες ενέργειες διαμορφώνονται τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας. Γι' αυτό πρέπει να προσδίδουμε μια ορισμένη ποιότητα στις ενέργειές μας· σύμφωνα με τις διαφορές αυτών (των ενεργειών) ακολουθούν και οι συνήθειες του χαρακτήρα μας.

B. 1. «καί διαφέρει τούτω πολιτεία πολιτείας ἀγαθῆ φαύλης»:

Στο σημείο αυτό ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για μια διάκριση μεταξύ των πολιτευμάτων σε αγαθά και φαύλα. Ωστόσο, θα πρέπει να κάνουμε κάποιες παρατηρήσεις για να μην οδηγηθούμε σε εσφαλμένα συμπεράσματα.

α. Ο Αριστοτέλης στο σημείο αυτό δεν κάνει κάποια διάκριση ανάμεσα στα είδη των πολιτευμάτων. Δεν διακρίνει άλλα πολιτεύματα ως καλύτερα και άλλα ως λιγότερο καλά. Αυτήν την παρατήρηση την κάνουμε διότι, καθώς ο φιλόσοφος κάνει συχνά διάκριση ανάμεσα στα ορθά πολιτεύματα και τις παρεκβάσεις τους, ίσως δημιουργηθεί η εντύπωση ότι και εδώ γίνεται το ίδιο πράγμα. Αντιθέτως, στο σημείο αυτό ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για τον στόχο που θέτουν όλοι οι νομοθέτες σε όλα τα πολιτεύματα, να κάνουν τους πολίτες αγαθούς. Ανάλογα με τον βαθμό επίτευξης του στόχου αυτού, μιλάμε για καλά ή φαύλα πολιτεύματα. Άρα το κριτήριο για να χαρακτηριστεί ένα πολίτευμα καλό είναι το κατά πόσο έχει καλούς νόμους που κατορθώνουν να καταστήσουν τους πολίτες ηθικούς.

β. Πρέπει να προσέξουμε τη χρήση της λέξης «φαύλης». Με τον όρο αυτόν ο Αριστοτέλης δεν εννοεί κακό πολίτευμα, αλλά λιγότερο καλό, όχι τόσο καλό όσο άλλα. Αυτό συμβαίνει, γιατί ο Αριστοτέλης πίστευε ότι όλες οι μορφές πολιτευμάτων έχουν τις θετικές και τις αρνητικές τους πλευρές και κάποια από αυτά είναι απλώς λιγότερο ικανοποιητικά από άλλα.

γ. Πρέπει να προσέξουμε πόσο μεγάλη σημασία έδινε ο Αριστοτέλης στην απόκτηση της ηθικής αρετής από τους πολίτες μιας πόλης. Αυτό γίνεται φανερό από το ότι θεωρεί την ηθική ολοκλήρωση των πολιτών ως το μοναδικό κριτήριο, για να

χαρακτηριστεί ένα πολίτευμα καλό. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι ο Αριστοτέλης θεωρεί ως ύψιστο σκοπό της πολιτείας τη διάπλαση πολιτών με ανεπτυγμένη την ηθική αρετή. Θεωρεί ευτυχή την πόλη όπου οι πολίτες είναι ηθικοί, ενώ θεωρεί ότι η πόλη έχει αποτύχει στον στόχο της, όταν οι πολίτες δεν έχουν αποκτήσει την ηθική αρετή.

δ. Τέλος, ως προς τη σειρά των λέξεων, απλώς έχουμε να παρατηρήσουμε ότι αυτή οφείλεται στο ότι το κείμενο δεν είναι επίσημος γραπτός λόγος του φιλοσόφου, αλλά προσωπικές του σημειώσεις που προορίζονται για προφορική διδασκαλία. Ίσως, πάλι, να θέλει ο Αριστοτέλης να βάλει για έμφαση δίπλα δίπλα τις δύο αντιθετικές καταστάσεις (αγαθή – φαύλη).

«καί διά τῶν αὐτῶν καί γίνεται πᾶσα ἀρετή καί φθείρεται»:

Στο σημείο αυτό, ο Αριστοτέλης διατυπώνει μια άποψη που εκ πρώτης όψεως φαίνεται κάπως παράδοξη: αναφέρει ότι τόσο για να αποκτηθεί η αρετή από κάποιον άνθρωπο όσο και για να μην αποκτηθεί (φθείρεται), ακολουθείται η ίδια διαδικασία, εφαρμόζοντας τα ίδια μέσα. Εύλογα γεννιέται το ερώτημα: πώς είναι δυνατόν να προβαίνουν στις ίδιες πράξεις δύο άνθρωποι, να κάνουν τις ίδιες ενέργειες και ο ένας να γίνεται αγαθός, ενώ ο άλλος να μη γίνεται κάτοχος της αρετής; Την απάντηση σε αυτό το όντως δύσκολο ερώτημα θα μας τη δώσει στη συνέχεια ο Αριστοτέλης. Στο σημείο αυτό πρέπει να προσέξουμε τη χρήση των εννοιών «γένεσις» και «φθορά». Πρόκειται για δύο έννοιες που αποτελούν θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος ήδη από τις απαρχές της φιλοσοφικής σκέψης. Μάλιστα, ο Αριστοτέλης, στη φιλοσοφία του οποίου τα πάντα ακολουθούν αυτή τη φυσική πορεία από τη γέννηση στη φθορά, έχει γράψει και φιλοσοφικό έργο με τίτλο «Περί γενέσεως και φθοράς».

«ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται»:

Ο Αριστοτέλης, μετά την απαρίθμηση αρκετών παραδειγμάτων, καταλήγει στο συμπέρασμα που διατυπώνει εδώ: όλες οι έξεις αποκτώνται από τον άνθρωπο διαμέσου των ίδιων ενεργειών. Για να κατανοήσουμε το περιεχόμενο του συμπεράσματος αυτού, πρέπει να κάνουμε τις εξής παρατηρήσεις: α) Με τον όρο έξις εννοείται η επαναλαμβανόμενη ενέργεια που κάνει κάποιος άνθρωπος για να προσδώσει κάποιο στοιχείο στον χαρακτήρα του. Όμως, εκτός από την ενέργεια που συνηθίζει να επαναλαμβάνει ο άνθρωπος, έξις είναι και το διαμορφωμένο πλέον στοιχείο του χαρακτήρα. Δηλαδή, έξις είναι τα μόνιμα στοιχεία, οι ιδιότητες του χαρακτήρα του ανθρώπου, οι οποίες αποκτήθηκαν με συνεχή επανάληψη, με εθισμό. Αυτές, μάλιστα, οι έξεις μπορεί να είναι καλές ή κακές, μπορεί δηλαδή να είναι κάποιος δειλός ή ανδρείος, δίκαιος ή άδικος. Η έξις σύμφωνα με τον Αριστοτέλη είναι ένα από τα τρία «τα εν τη ψυχή γινόμενα», δηλαδή όσα διαδραματίζονται στην ψυχή του ανθρώπου. Τα άλλα δύο είναι τα πάθη και οι δυνάμεις, δηλαδή οι δυνατότητες που έχει ο άνθρωπος να επιλέξει κάποια από τα πάθη. β) Ο Αριστοτέλης διατυπώνει την άποψη ότι οι έξεις αποκτώνται από τον άνθρωπο ύστερα από συνεχή εκτέλεση κάποιων ενεργειών. Για παράδειγμα, κανείς δεν γεννιέται ανδρείος από τη φύση του, αλλά γίνεται ανδρείος με την επανάληψη ανδρείων ενεργειών. Ωστόσο ο Αριστοτέλης σε άλλο σημείο θα διατυπώσει την άποψη ότι συμβαίνει και το αντίθετο. Αν πάρουμε ως παράδειγμα αυτό της ανδρείας που αναφέραμε

προηγούμενως, μπορούμε να πούμε πως, συνηθίζοντας να περιφρονούμε τους κινδύνους, γινόμαστε ανδρείοι και, αφού γίνουμε ανδρείοι, μπορούμε να αντιμετωπίζουμε ακόμα καλύτερα αυτά που προκαλούν φόβο. γ) Τέλος, ο Αριστοτέλης διατυπώνει στο συμπέρασμά του αυτό που έχει αναφερθεί ήδη αρκετές φορές σε όλα τα παραδείγματά του: ότι και οι καλές και οι αντίστοιχες κακές έξεις αποκτώνται με τον ίδιο τρόπο, μέσω της ίδιας διαδικασίας.

B. 2. Στην ενότητα αυτή ο Αριστοτέλης ακολουθεί ως μέθοδο συλλογισμού: α) Την αναλογική μέθοδο: αναφέρει πως ότι συμβαίνει με τις τέχνες, το ίδιο συμβαίνει και με τις αρετές. Όπως δηλαδή εξασκούμενος κάποιος με τον σωστό ή με τον λανθασμένο τρόπο σε μία τέχνη, γίνεται καλός ή κακός τεχνίτης, έτσι και ενεργώντας με τον σωστό ή λανθασμένο τρόπο σε δραστηριότητες της καθημερινής του ζωής, ο άνθρωπος αποκτάει ένα καλό ή κακό στοιχείο στον χαρακτήρα του. β) Την επαγωγική μέθοδο: ο Αριστοτέλης ξεκινά τον συλλογισμό του από κάποια επιμέρους θέματα, για να οδηγηθεί σε ένα συμπέρασμα γενικής εμβέλειας. Αναφέρει, λοιπόν, ότι – ανάλογα με τη συμπεριφορά που επιδεικνύουμε – ως προς τις σχέσεις με τους συνανθρώπους μας γινόμαστε δίκαιοι ή άδικοι· ως προς τη στάση μας απέναντι στις καταστάσεις φόβου, γινόμαστε ανδρείοι ή δειλοί· ως προς τις επιθυμίες μας, γινόμαστε ακόλαστοι ή σώφρονες· ως προς τις καταστάσεις που μπορεί να προκαλούν οργή, γινόμαστε ήσυχoi ή οργίλοι. Άρα, γενικά ως προς το καθετί, ως προς την κάθε κατάσταση στην οποία μπορούμε να βρεθούμε, ανάλογα με τις ενέργειές μας αποκτούμε την καλή ή την κακή έξη, δηλαδή το θετικό ή το αρνητικό στοιχείο του χαρακτήρα μας.

B. 3. Η απάντηση εντοπίζεται στο σχολικό βιβλίο, στη σελίδα 140: «Ένας τέτοιος λόγος ... η ψυχοσύνθεση του Πλάτωνα».

B. 4. γηγενής:	γινόμενον, γίνονται, γίνεται, γινόμεθα
έσθλός:	έστί, έσονται
μισαλλοδοξία:	συναλλάγμασι
δέος:	δεινοίς
στρέβλος:	αναστρέφεσθαι

ΑΔΙΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ. 1. Μετάφραση

Μου φαίνεται, είπα εγώ, ότι παρουσιάζεις επαρκές τεκμήριο, ότι δηλαδή δεν είναι η τέχνη των λογοποιών αυτή που αν κάποιος την αποκτούσε θα μπορούσε να γίνει ευτυχισμένος. Αν κι εγώ νόμιζα πως εδώ θα εντοπιζόταν η επιστήμη που από ώρα αναζητούμε. Γιατί πραγματικά οι άνθρωποι αυτοί, που γράφουν τους λόγους, μου δίνουν, Κλεινία, την εντύπωση, όταν τους έχω δίπλα μου, πως είναι κάτι παραπάνω από σοφοί, κι η ίδια η τέχνη τους θεϊκή και υπέροχη. Κι αυτό δεν είναι καθόλου παράξενο· γιατί είναι μέρος της τέχνης των μάγων, λίγο υποδεέστερη όμως από εκείνη. Γιατί από τη μία η τέχνη των μάγων σαγηνεύει φίδια, αράχνες, σκορπιούς και

άλλα ζώα καθώς και αρρώστιες, ενώ η άλλη τυχαίνει να σαγηνεύει και να πείθει δικαστές, μέλη της εκκλησίας του δήμου και άλλα πλήθη.

Γ2. ἔφην:	φάτε
κτησάμενος:	ἐκτῶ
τις:	τινῶν
εὐδαίμων:	εὐδαιμον
ῥῆμα:	ῥήθη
φανήσεσθαι:	πεφάνθω
πάλαι:	παλαιότερον
κήλησις:	κήλησι
τυγχάνει:	τύχοιεν
οὐσα:	ἐσομέναις

Γ.3.α. μοι: δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου στο δοκεῖς
εὐδαίμων: κατηγορούμενο στο «τις» μέσω του συνδετικού ρήματος εἶη
ῥήν: αντικείμενο στο ῥήμα ζητοῦμεν
ἐκείνης: γενική συγκριτική, β' ὅρος σύγκρισης απ' το ὑποδεεστέρα
οὐσα: κατηγορηματική μετοχή απ' το τυγχάνει, συνημμένη στο υποκείμενο του ρ. τυγχάνει

Γ.3.β. «ὅτι ... τέχνη» : δευτερεύουσα ειδική πρόταση, εισάγεται με το ὅτι που εκφράζει κρίση αντικειμενική, εκφέρεται με οριστική που δηλώνει το πραγματικό και ο συντακτικός της ρόλος είναι επεξήγηση στο «τεκμήριον» της προηγούμενης πρότασης.

«ὅταν ... αὐτοῖς»: δευτερεύουσα επιρρηματική χρονικοὑποθετική πρόταση, εισάγεται με το ὅταν (ὅτε + αοριστολογικό ἄν) που εκφράζει το σύγχρονο, εκφέρεται με υποτακτική και δηλώνει αόριστη επανάληψη στο παρόν μέλλον, αφού εξαρτάται από το δοκοῦσιν (οριστική ενεστώτα).

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΟΥ ΕΛΠΙΔΑ
ΚΑΡΑΚΟΛΙΟΣ ΗΡΑΚΛΗΣ
ΦΙΛΟΛΟΓΟΙ